

חינוך לחיים

פרשת דברים

חובה על כל יהודי ללמוד מוסר בכל יום וכידוע ספר דברים הוא כולו ספר מוסר, ספר המוסר של משה רבינו. בר"ח שבט 5 שבועות לפני פטירתו עומד משה ומוכיח את כל ישראל "אלה הדברים אשר דיבר משה אל כל ישראל" כמה חכמה ומוסר ניתן ללמוד מצורת התוכחה – ברמז, ללא פגיעה ישירה, לא בשעת מעשה ועוד כפי שנראה בהמשך ולכן חובה על כל מי שבא בשערי החינוך – הורה ומחנך ללמוד איך עושים זאת ונראה כמה נקודות:

*הילקוט שמעוני מביא שבא משה להוכיחם היו ישראל מרננים ואומרים "אינו בדעתו" ומשה ענה להם עי"ש. והכוונה שכאלו משה נתעלה כל כך שנהיה כמלאך עד שהתנתק מהם וממילא א"א לקבל ממנו תוכחה כי הוא אינו מבין אותנו... ומכאן נלמד שלא נתבע מהחניך לפי השגותינו אלא צריך "לרדת מן ההר אל העם" לדוגמ' לפעמים שומעים מבוגר גוער "איך אפשר לדבר בתפילה"? ודאי שהוא צודק. איך אפשר לעמוד לפני המלך ולפטפט. אבל את זה הוא מבין. הנער אינו מבין את השאלה. מה הפירוש – איך אפשר? עובדה שאפשר... וכך יוצר המבוגר ניכור וחיץ כאילו הוא והחניך זה 2 עולמות. על המוכיח לשדר שהוא מבין את החניך, אך גם אם אפשר לשוחח זה לא נאה... וזה אסור כי השו"ע פוסק שאם הוא שח הוא חוטא וגדול עונו. *מה ההדגשה "אל כל ישראל" – משה מכנס את כל ישראל ומדבר לכולם ובתוך הדברים מוכיח את היחיד... ולא דיבר רק אל החוטאים וכך לא הביאם לידי בושה וכלימה. וכך מסביר המהר"ם שיף את הפס' "הוכח תוכיח את עמיתך" אתה תוכיח את מי שצדיק כמותך ולא חטא באותו חטא. ורעך ישמע ויתן אל ליבו. יבין את הרמז... וכך "לא תשא עליו חטא" בהכלמתו.

*משה הוכיחם לפני מותו וזאת למד מיעקב שבירך את בניו לפני מותו, היו בדבריו גם דברי תוכחה (כלי חמס מכרותיהם. בסודם אל תבוא נפשי. ארור אפם) ולמרות זאת הם נכללו בגדר של ברכה – "איש כברכתו ברך אותם" כי ששומעים תוכחה מאבא אוהב, הבאה מלב אוהב – הכל נהפך לברכה. כי כבר אמרו חז"ל בתמיד כ"ח שכל זמן שתוכחות בעולם – נחת רוח באה לעולם, טובה וברכה באין לעולם, ורעה מסתלקת מן העולם שנא' במשלי כ"ד "ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב"

*"בעבר הירדן" - אומר האור החיים שדווקא כאן שכבר בכניסה לארץ והם רגועים ואז יקבלו התוכחה, ואלו דבריו: "שאז יקבלו מוסרו ולא מקודם, שהיו מרוחקי התקווה ונפשם קצרה, ולא יטו אוזנם להשכיל בתוכחותיו"

*"במדבר, בערבה" אומר השפתי כהן שהמוכיח חייב לדבר לכל אחד בשפתו, ואינו יכול להקיף בתוכחה אחת את הכלל כולו לפיכך כאשר משה מוכיחם, לערב רב, קשיי העורף – "במדבר" נוטריקון "בדיבור מר", ולאחרים – לבני ישראל "בערבה" - בדברים ערבים, דברי כיבושין הלוקחים את הלב...

*לא מתוך כעס – בפר' הקודמת ראינו "ויקצוף משה... ויאמר משה" ושואלים מדוע חוזר ואמר משה, הרי ברור שמשה כאן המדבר? אלא לומר לנו שבשעת הקצף משה רבינו שתק ולא אמר כלום!!! ורק לאחר זמן שנגרע שב ודיבר איתם. כי תוכחה שבשעת כעס זה דיבור קשה שלא יהא בו תועלת. כסיפור הידוע שפעם הילכו אב ובנו בדרך, והנה רואה אדם שהנהגות הבן אינן כשורה... והאב גוער בו בקול "יעקב תרגע" "יעקב תרגע" אך משהתקרב הבחין שזה לא "בן" אלא "בת"... וגברה פליאתו מדוע קורא יעקב לבת?? הסביר לו האב: השם שלי הוא יעקב!!! והגערה היתה על עצמי, שארגיע את עצמי ואשלוט בעצמי לחנכה מתוך ישוב הדעת מבלי להתפרץ בכעס על התנהגותה וכך יהיו דברי נשמעים ותקבל מוסר אביה.

*שלמה המלך ע"ה אומר: "אל תוכח לך פן ישנאך, הוכח לחכם ויאהבך". השל"ה הקדוש מפרש את הפסוק כך: הלך והחכם המדוברים כאן הם אדם אחד. כאשר אתה מוכיח מישהו, אל תאמר לו "לך אתה" - כי אז ישנאך ולא ישמע לדבריך. אלא אמור לו "חכם אתה", ולכן, לא מתאים לך לנהוג כפי שנהגת. או אז ישמע לקול דברי התוכחה שלך, ויאהב אותך. שיטה ידועה במתן ביקורת היא "להכניס אותה לסנדוויץ' של מחמאות". הכוונה היא שבתחילת השיחה נותנים מספר מחמאות, אחריהן את הביקורת, ומיד אחרי הביקורת, מוסיפים עוד מחמאות. בשיטה זו, מקבל הביקורת לא מרגיש מאוים, ברור לו שאתה אוהב אותו ושהמטרה שלך היא רק לטובתו.

ואחראית. לא ניתן להצליח בהערות אלמלא נתנו לילד קודם כוחות לעמוד בהם. אדם ש"מבקר" יכול חלילה להיות גם "מקבר". כדי להצליח בביקורת ובתוכחה – חייבים להחמיא ולפרגן בכל הזדמנות כשאפשר. שמעתי פעם שהמשילו לזוג יהודי שקבלו בירושה 400 אלף דולר. וכדי שלא יתבזבז מיד החליטו שכל תחילת חודש יוציאו 4000 דולר לאותו חודש. לאחר 8 שנים... שבאו להוציא – הכספומט לא נתן למשוך. כששאלו את מנהל הסניף מה קרה? ענה נהייתם בעבר כמו משפחה מפקידים ומושכים. אך זאת עליכם לדעת כי "כדי להמשיך למשוך כסף – צריך להמשיך להפקיד" – ולענייננו כל פרגון ומחמאה זוהי הפקדה. כל הערה וכל ביקורת זו משיכה. ואם רוצים שתהיה לנו הזכות לבקר ולהוכיח, חובתנו להפקיד בליבם של התלמידים הרבה מחמאות והרבה אהבה. בשם הבעש"ט אומרים "הוכח תוכיח – ואהבת לרעך כמוך" מדוע הסמיכים? לומר לך, כי כל תוכחה שאינה רצופה באהבה רצופה – אינה תוכחה.

לע"נ אבי מורי ר' חיים ב"ר ישעיהו ז"ל

משה בירנבוים - birmoshe@gmail.com

חינוך לחיים

פרשת דברים

'שמוע בין אחיכם'

שואל האור החיים למה צריך לצוות כזה דבר על הדיין? ברור שצריך לשמוע כי אם לא אז על מה ידון? ועוד שואל למה כתוב שמוע ולא שמעו?

אנו גם רואים שהתורה תמיד בוחרת לשון שמיעה במקום המילה שלכא' יותר מתאימה. כמו שכתוב בהמשך 'לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדול תשמעון (במקום לכתוב תשפטון) לא תגורו מפני איש... והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתי (במקום לכתוב ושפטתי) שהרי השמיעה הוא רק היכי תמצי להגיע למשפט הצדק שהוא עיקר והתכלית של הדיין, אז אומנם ודאי שאי אפשר להגיע למשפט צדק ללא השמיעה שתקדם לו, אבל מ"מ עניין השמיעה אינו תכלית לכשעצמו אלא רק אמצעי לבוא לידי משפט, אז למה התורה מדגישה שוב ושוב עניין השמיעה???

יסוד גדול נלמד כאן לכל דיין – הורה – מחנך, שבאמת השמיעה עצמה אינה רק דרך ואמצעי להגיע למשפט האמת והצדק, אולם יש לשמיעה גם חשיבות וערך מיוחד לעצמה. רק כאשר יש לדיין 'אוזן שומעת' היודעת לשמוע היטב את כל דברי בעלי הדין, וגם בנוסף יש לו לדיין 'לב שומע' כמו שאמר שלמה המלך בשעה שבנה את בית המקדש 'ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע', רק אז הוא נותן לב להבין מה הביאם לבעלי הדין הללו לידי מצה ומריבה זו, ומה עומד מאחורי המריבה, ואז בידו לפתור את שורש המחלוקת והמריבה בדין. ופשוט וברור שכל למחנך עם תלמידיו והורה עם בניו!!!

כי זאת עלינו לדעת שהמשפט האלוקי לא בא רק בכדי לפסוק דין הגון, אלא הוא בא בעיקר על מנת להשכין שלום בין איש ובין רעהו, ולהורות את אורחות התורה הקדושה בהליכות העולם, ועל כן על השופט והדיין (והמחנך וההורה) לא רק שמוטלת עליהם החובה להוציא את הצדק לאור, אלא שעל השופטים מוטלת החובה הזו של 'שמוע בין אחיכם' דהיינו לשמוע בין השורות מה הביא לידי המצה והמריבה ולפשר ביניהם, לשמוע את הדברים שלא נאמרו!!! כי הרבה פעמים שבאים לדין מחמת ריב מסוים, מתגלה שהסיבה נובעת אך ורק מחמת פירוד הלבבות שיש ביניהם, והפירוד הזה הוא הגורם לכך שעל כל צעד ושעל יש דברי ריבות בשעריהם. ועל כן מצווה התורה 'שמוע בין אחיכם' שהדיינים ישמעו לא רק בשמיעת האוזן, אלא גם ובעיקר בשמיעת הלב, שייבנו מה הביאם לידי מריבה זו, ואז יוכלו להשכיל ולהשכין שלום ושלווה בין בעלי הריב.

ולכן כתוב דווקא 'שמוע' שיש לו עוד משמעות של אסיפה כמו שכת' 'וישמע שאל את העם' שזה לשון אסיפה כי תפקיד הדיין לאסוף את בעלי הריב יחד ולראות שלא יהא פירוד לבבות ביניהם, ושאחרי פסק הדין לא תשאר מחיצה של ברזל מפסקת ביניהם ולכן מודגש נושא השמיעה להורות כי רק בשמיעת האוזן והלב מצליחים להגיע לתכלית.

וממילא כל הורה הוא דיין על כל באי ביתו, בניו ובנותיו וכו' והרבה פעמים הוא צריך לפשר ביניהם, והוא יכול לפטור עצמו מן הדין בכך שהוא פוסק את פסוקו והולך לדרכו, אך באמת עליו מוטלת החובה לפשר ביניהם, ולדבר על לב הנוגעים בדבר, ולהכניס את האהבה והשמחה בליבם

עוד בעניין הדיינים כת' 'איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם. הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשביטכם ואשימם בראשיכם' אומר רש' החלטתם הדבר להנאתכם. ולכא' הרי משה עצמו היה זה שאמר 'איכא אשא לבדי' והוא זה שהציע להביא עוד דיינים, ובנ"י רק הסכימו ומניין למד רש"י שבנ"י רצו להנאתם? ההסבר שמשה רצה למנות דיינים כאלו שישאו את טורחם ומשאם, דיינים כאלו שירצו לכוון את בני"י לדרך הטובה והישרה, דיינים שיטלו על כתפם את האחריות הכבידה של העם, ושיטלו על עצמם את אשמותיהם של העם ויאשימו את עצמם בחסרונות עם בני ישראל. דיינים שלא יראו במלאכת הדיינות רק מקום פרנסה אלא מקום של עבודה קשה ומאומצת. כי רק דיין שטובת בני"י תמיד לנגד עיניו יכול להיות דיין אמת המכיר בטעותו ומודה בכך. אבל עם בא רק לפרנסתו לעולם לא יודה בטעות ולא יטול על עצמו את אשמת העם. וזהו שאמר משה תביאו לי כאלה דיינים שיוכלו להיות בבחינת 'אשמים' שיטלו על עצמם את אשמות בני"י כי רק הם ראויים לעמוד בראשיכם. אמנם בני"י ששמעו 'הבו לכם אנשים חכמים' הבינו את תיבת 'לכם' שהיא להנאתכם ולכל צרכיכם, הם ראו במינוי הדיינות דבר של הנאה וכבוד שניתן לשחדם וכו'.

וכפי שאמרנו כל הורה ומחנך הוא דיין לכל דבר בכל יום ויום ולפעמים גם נוגעים בדיני נפשות ממש. ודיין אמת צריך לדרוש כל הימים את טובת בניו ותלמידיו קודם לטובת עצמו, ולדעת להודות בטעותו. וכל הורה ומחנך צריך ללמוד את דברי משה רבינו אלו ולהשכיל ולהבין שרק מי שמוכן לקבל אבנים ובליסטראות מבני ישראל ומוכן לישא את טורח ומשא תלמידיו, והוא יכול להודות בטעותו, וליטול את האשמה על עצמו, רק הוא ראוי לחנך!!! ואילו מחנך שכזה שאינו מסוגל לראות את טעותו ולהודות עליה לא ראוי לחנך!! אם נפעל כך נזכה לקיום הפסוק 'ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה' ועינינו רואות ושמחות בעגלא ובזמן קרוב.

לע"נ אבי מורי ר' חיים ב"ר ישעיהו ז"ל

משה בירנבוים - birmoshe@gmail.com